

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Jean Monnet Spring Seminar on European Security

A series of **Jean Monnet Spring Seminar on European Security** offers an interdisciplinary program featuring a variety of lectures, seminars, panel discussions, briefings and simulation games in the field of European Security.

This annual meeting concentrates on Europe's political and social challenges, the EU's global role and its neighborhoods. The concept of 'deep' learning and research-led teaching are methodologically at the heart of the Spring Seminar. **Jean Monnet Spring Seminar** is intended to be a series of intellectual and personal development meetings designed to hone and develop new generation of leaders in Ukraine committed to such basic, yet important values as freedom, rule of law, human rights and integrity.

A new series of Jean Monnet Seminar in Ukraine is concerned with new approaches and new challenges to security. The first group of them is being issues related to instability and insecurity in the EU's Southern and Eastern Neighborhoods that constitute a security challenges to the EU. The second category of security challenges to be discussed, are issues of more immediate and direct impact on the EU, such as: illegal migration, state failure, transnational organized crime, international terrorism, environment, supply and transit dimensions of European Security Strategy.

ЗМІСТ

<i>Вступ. Стратегія Європейського Союзу у попередженні конфліктів і криз: між можливим і неможливим</i>	6
<i>Основні поняття</i>	8
<i>Соціальні конфлікти</i>	8
<i>Механізми попередження та розв'язання конфліктів</i>	14
<i>Життєвий цикл конфлікту</i>	17
<i>Фаза 1: Перед початком застосування насилля</i>	19
<i>Приклад: Кубинська криза і компромісні рішення</i>	20
<i>Фаза 2: Період ескалації насилля</i>	21
<i>Приклад: Насильницькі культури - вендета</i>	21
<i>Ситуація для обговорення</i>	22
<i>Фаза 3: Після застосування насилля</i>	23
<i>Приклад: Нюрнберзький процес</i>	24
<i>Системи раннього сповіщення про ознаки конфліктів, криз і катастроф</i>	26
<i>Приклад: Місія ОБСЄ в Автономній Республіці Крим</i>	33
<i>Глосарій</i>	34
<i>Додаток 1</i>	37
<i>Додаток 2</i>	40
<i>Література</i>	42

Вступ

Стратегія Європейського Союзу у попередженні конфліктів і криз: між можливим і неможливим

Концепція *попередження конфліктів і криз* виникла відносно недавно як результат взаємопов'язаного впливу декількох процесів. По-перше, в останні роки стало очевидним, що Європейський Союз є також вразливим до криз, у першу чергу, економічних, для подолання наслідків яких потрібні значні кошти. За оцінками МВФ, для нейтралізації останньої хвилі економічної кризи Європі знадобиться фінансування у розмірі щонайменш 1 трл.дол. Країнам, які найбільш постраждали від економічної кризи, у першу чергу, Греції, Іспанії та країнам Балтії, знадобиться декілька років для нейтралізації наслідків кризи. Країни *єврозони* будуть вимушені зберегти суму, еквівалентну 5-12% ВВП, і зменшити витрати на робочу силу на 15-30%.

По-друге, внаслідок підвищення нестабільності у країнах Європейського Добросусідства (що було викликано, наприклад, подіями «арабської весни» і зростанням конфліктності на Кавказі) Європейському Союзу необхідно збільшити глибину свого втручання в антикризове управління у сусідніх країнах і попереджувати конфлікти не лише на своїй території.

Масові протести, революції, конфлікти і кризи у країнах-сусідах Європейського Союзу є безпосередньою загрозою Європейській безпеці внаслідок поширення організованої злочинності, нелегальної міграції, біженців, екологічних катастроф, інших загроз і ризиків гуманітарного характеру.

Відповідним чином змінюється стратегія Європейської безпеки. Аналіз досвіду реагування Європейського Союзу на громадянську війну в Лівії (антикризова операція була проведена виключно силами НАТО, головним чином, французькими та британськими військами, у той час як інститути Європейського Союзу не відігравали суттєвої ролі в урегулюванні конфлікту) обґрунтовує необхідність розробки нової ефективної стратегії ЄС щодо попередження криз, розв'язання і мирної трансформації конфліктів. Неминучим результатом більш активної участі ЄС у встановленні миру у країнах Добросусідства буде зростання витрат на заходи щодо нейтралізації наслідків конфліктів.

Стратегічна реакція Європейського Союзу на революції в арабському світі викладена у доповіді леді Кетрін Ештон “*A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean*”, в якій підкреслюється необхідність підтримки політичної свободи у країнах Північної Африки та Близького Сходу. У сучасний період Європейський Союз у межах Європейської Політики Добросусідства здійснює ряд заходів, спрямованих на стабілізацію ситуації у регіоні, за такими напрямками:

1. Побудова демократії, у тому числі, допомога у написанні демократичних конституцій, проведенні чесних і прозорих виборів, утворенні незалежної судової системи, підтримці динамічного громадянського суспільства та інших елементів демократії;

2. Підтримка сталого економічного зростання і розвитку, без яких встановлення демократії неможливе.

Європейським Союзом була прийнята нова програма фінансової підтримки країн Добросусідства, запровадження якої почалось у 2011 р. Програма включає такі положення: укріплення інфраструктури громадянського суспільства у країнах Європейського Добросусідства; збільшення фінансування обмінних програм для студентів з сусідніх країн.

Але, тим не менш, разом із зростанням фінансової й організаційної допомоги країнам, що потерпають від конфліктів, криз і катастроф, у країнах Європейського Союзу укріплюється розуміння того, що заходи щодо **попередження** конфліктів, криз і надзвичайних ситуацій можуть бути більш ефективними і менш витратними, ніж заходи щодо усунення наслідків кризи. Головна ідея, що лежить в основі механізмів попередження різноманітних надзвичайних ситуацій, розроблених і запроваджених Європейськими інститутами, полягає у вдосконаленні інституціональних механізмів запобігання ескалації насилля, запровадженні систем сповіщення про чинники конфліктів і криз, які дозволяють моніторити відносини між учасниками конфлікту – індивідуумами та групами, і утворення інститутів узгодження інтересів. Розробка систем попередження конфліктів, криз та катастроф є пріоритетом Європейської стратегії безпеки, тому що призначена для втримання кризової ситуації від негативного розвитку, уникнення людських жертв і втрат для економіки.

Основні поняття

Соціальний конфлікт

Соціальний конфлікт є терміном, який широко використовується у науковій літературі для визначення стану незгоди або опозиції. Дефініція соціального конфлікту містить різні конотації залежно від обраного підходу, теорії, контексту або ідеологічних уподобань дослідника.

Соціальні конфлікти сильно відрізняються від інших форм конфронтації у суспільстві, які можуть бути наслідком відсутності згоди, колізій, конкуренції або суперництва.

В енциклопедичній літературі чітко підкреслюється різниця між конфліктом, конкуренцією та спором. Якщо агенти мирно змагаються за можливість користуватись обмеженими ресурсами, йдеться про конкуренцію. Якщо індивідууми з конфліктними інтересами здійснюють торг у термінах обміну, ця ситуація називається спором. Під соціальними конфліктами у сучасній енциклопедичній літературі розуміють будь-які види боротьби між індивідуумами, мета яких – захоплення або збереження засобів виробництва, економічної позиції, отримання прибутку, влади, контролю, завоювання, нейтралізація або усунення супротивника.

Важливо підкреслити, що соціальний конфлікт – це зіткнення інтересів різних соціальних суб'єктів, яке відбувається публічно. Часто соціальний конфлікт має політичний вимір та супроводжується змінами у системах державного управління.

Конфлікт, як різновид соціальних відносин, може мати різні форми, тому дослідження конфліктів є завданням усіх соціальних наук. Майже кожна академічна дисципліна пропонує свій теоретичний підхід до розуміння причин сучасних конфліктів. Економічна наука фокусується на теорії ігор і раціональних підходах до ухвалення рішень, психологія вивчає міжособистий конфлікт, соціологія розглядає статусні конфлікти та конфлікти між класами, у той час як політична наука має своїм предметом міжнародні конфлікти.

Аналіз літератури показує, що на широкому концептуальному рівні існують різні підходи до наукового аналізу соціальних конфліктів. З позицій одного з них, соціальний конфлікт є особливим станом відношень між індивідуумами, соціальними група-

ми, країнами, який визначається законодавством і нормами міжнародного права (нормативний підхід).

Другий підхід розглядає соціальний конфлікт як процес та досліджує розвиток його певних стадій, починаючи з латентних форм до застосування насилля. Третій підхід досліджує конфлікт як сукупність наслідків та подій.

Онтологія конфліктів досліджується з позицій двох протилежних наукових підходів: суб'єктивістського та об'єктивістського. Об'єктивістський підхід вивчає причини соціальних конфліктів у реальному соціально-економічному, політичному оточенні, певній структурі суспільства. Він припускає, що цілі та стратегії сторін ретельно прораховуються. Навпаки, суб'єктивістський підхід фокусується на психології, сприйнятті несумісності цілей та різноманітності. Рівень несумісності цілей є однією з найважливіших змінних, які впливають на інтенсивність і динаміку конфліктів.

Якщо конфліктні взаємодії або напруження між потенційними супротивниками тривають довгий час, суспільство через державу або міжнародні організації встановлює правила гри та інститути, які сприяють запобіганню та розв'язанню конфліктів.

Більшість теорій конфлікту (і визначення, що інтегровані у ці теорії) розподіляються на теорії індивідуального рівня, національного рівня та системні теорії конфлікту. Теорії індивідуального рівня розташовують індивідуумів, їхні інтереси, вірування та переваги у центр моделі конфлікту. Ці теорії вивчають процеси аналізу обробки інформації та ухвалення рішень. Більшість теорій побудовані на припущенні про раціональність процесів ухвалення рішень у конфлікті з урахуванням варіацій поведінки лідерів і можливих відхилень від ідеальних раціональних моделей. Теорії національного рівня розглядають конфлікт як явище, спричинене внутрішніми по відношенню до держави факторами, та доводять, що рішення розпочати конфлікт викликається внутрішніми економічними і політичними процесами, структурами, культурою й ідеологією. Системні теорії вважають причинами сучасних конфліктів анархічну структуру міжнародної системи, зсуви у балансі влади, перерозподіл військової сили та економічних ресурсів між державами. З позицій системних теорій, всі загрози для безпеки держави мають екзогенний, зовнішній характер.

Усі визначення конфліктів, які використовують представники соціальних наук, економісти та історики, можна умовно розподілити на дві категорії: «широкі» та «вузькі».

Широкі визначення охоплюють цілий спектр конфліктів, як з елементами насилля, так і без. Вузькі визначення обмежують аналіз конфліктів лише війнами. Почнемо з аналізу вузьких визначень.

«Словник війни» («Енциклопедія війни та американського суспільства» видавництва SAGE) надає таке визначення війні: «це реальний, цілеспрямований, поширений збройний конфлікт між політичними спільнотами, як правило, державами».

Війна – це феномен, що трапляється лише у відносинах між суверенними державами або суспільствами, близькими за кількістю, організацією до сучасних націй, або спільнотами, які висловлюють бажання стати державами.

Класична війна є конвенційною, міжнародною; вона точиться між двома або більшою кількістю держав. Прикладами сучасних класичних війн є перша світова війна та друга світова війни.

Сучасний міжнародний порядок являє собою розвинену систему. У ній конфлікт історично був правом сильного, прерогативою «супердержав», і хоча зараз кількість конфліктів між державами зменшується, жорстокість та насилля зростає.

Період, який розпочався в 1945 р., є періодом миру між «супердержавами», у той час як фокус конфліктів змістився у країни, які розвиваються. Зменшення кількості та динаміки конфліктів між державами і радикалізація насилля внаслідок внутрішніх конфліктів різних форм дає підставу говорити про переверот в історії конфліктів. З одного боку, класичні війни між індустріально-розвиненими країнами є зараз дуже рідкісним, майже неможливим явищем. З іншого боку, постійні сутички та насилля в країнах Третього світу на нібито релігійному, культурному, етнічному підґрунті, стали причиною популяризації концепцій «хрестових війн» і «зіткнення цивілізацій».

Безумовно, предметом будь-якого конфлікту є влада. Війна є насильницьким методом визначення, хто управляє територією, встановлює пріоритети, має доступ до багатства та ресурсів, нав'язує ідеологію, приймає закони, збирає й розподіляє податки. Як різновид конфлікту, війна є реальною і масовою подією.

Підтримку виняткової, монопольної ролі держави у використанні насилля та веденні війни можна знайти в роботах «філософа війни» Карла фон Клаузевіца, який вважав, що «війна – це продовження політики держави іншими засобами; акт насилля, спрямований на примушення опонента виконувати наші бажання». Підхід фон Клаузевіца розглядає соціальний конфлікт як інструмент державного управління, де насилля є альтернативою мирного вирішення проблеми.

Сучасний американський філософ Мішель Вальцер зазначає, що війна є «за суттю політичною, всеохоплюючою та насильницькою».

Війна – реальний обґрунтований збройний конфлікт між політичними спільнотами, мотивований гострими протиріччями щодо влади і системи управління. Сутність війни є глибоко антропологічною, вона є центром історії людства і рушійною силою соціальних змін. В результаті війни вирішується, яка група людей та за якими правилами керує даною територією.

Можна визначити різні типи соціальних конфліктів залежно від сили примушування і використання насилля: від низького рівня насилля до високого, як це зображено на рис. 1.

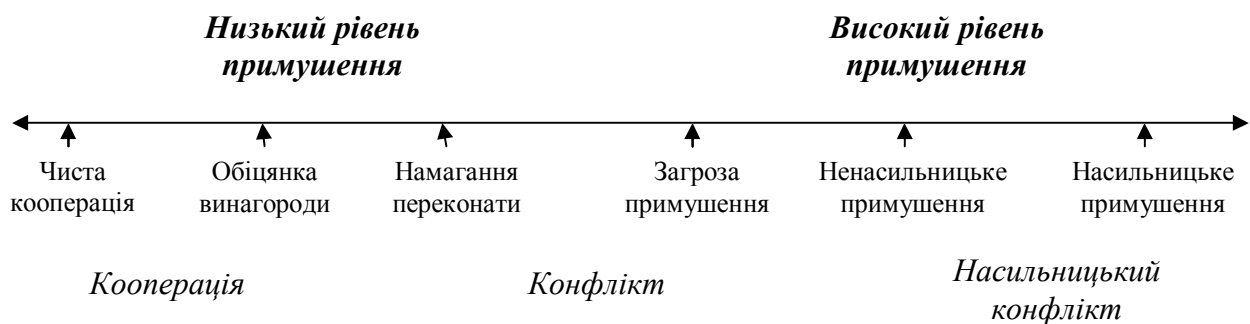

Рис.1. Примушення як критерій і дія соціального конфлікту

Чиста *кооперація* є ситуацією, яка містить в собі мінімальний рівень насилля. *Обіцянка винагороди* або *відшкодування* є більш егоїстичною – опонент отримує компенсацію, але не досягає своєї першочергової мети. *Намагання переконати* є навіть більш насильницьким: ця дія спрямована на задоволення інтересів однієї сторони без урахування інтересів іншої. Подальші опції

– загроза примушення, ненасильницьке примушення та насильницьке примушення чітко демонструють зростаючий рівень насилля: загроза, тому що зменшує виграш опонента; ненасильницьке примушення – передбачає покарання опонента, насильницьке примушення, тому що рівень покарання є настільки високим, що може бути фатальним для опонента.

Якісні зміни у характеристиках конфліктів роблять неможливим застосування вузького поняття «війна» до переважної більшості сучасних конфліктів.

Загальне широке визначення конфлікту надає енциклопедичний словник Вебстера: «Конфлікт – це сутичка, конкуренція або взаємна несумісність сил або якостей, наприклад, ідей, інтересів, бажань» (*Webster Dictionary*).

«Міжнародна енциклопедія соціальних і поведінських наук» *Elsevier Science* визначає конфлікт як ситуацію, в якій існує розбіжність щодо того, як розподіляти дефіцитні ресурси.

Внутрішньоособистісний конфлікт може також мати політичні наслідки, але у соціальних, політичних науках та економіці переважно розглядаються конфліктні ситуації, в яких два або більша кількість індивідумів, групи, політичні партії, корпорації чи держави намагаються отримати (привласнити) бажаний об'єкт або досягти несумісних цілей. Незважаючи на те, що конфлікт стосується питань протиріччя та згоди між сторонами, цілі сторін не завжди є взаємовиключними. Контакти і взаємодія є необхідними складовими конфлікту. В процесі аналізу конфлікту важливо також розрізняти конфліктну ситуацію та реакцію або стратегію сторін. Потенційна реакція варіює від мирних перемов до необмеженого насилля й тотальної війни.

З точки зору Льюїса Козера, «соціальний конфлікт – це боротьба за цінності, владу, статус та ресурси, в якій опоненти намагаються нейтралізувати, уразити або знищити ворогів».

«База даних конфліктів», дослідницький проект університету Уппсала, Швеція, дає таке визначення конфліктам: «це конкуруюча несумісність цілей сторін щодо управління територією та/або ресурсами, внаслідок якої застосування насилля між сторонами призводить до щонайменше 25 смертей. У конфлікті одна з сторін має неодмінно представляти уряд».

Correlates-of-War-Project, дослідницький проект університету Меріленд, США, визначає конфлікт як насильницький диспут,

в якому одна з сторін представляє державу, і який призводить до щонайменш 1000 жертв.

Дослідники Стокгольмського інституту миру, які видають щорічник конфліктів та безпеки, підкреслюють, що насильницький конфлікт визначається як використання насилля між збройними силами двох урядів, або між урядом та організованою групою, а це призводить до щонайменш 1000 смертей протягом одного календарного року, та в якому несумісні цілі сторін стосуються контролю над територією або ресурсами.

Кількість збройних конфліктів, які мали місце у світі, починаючи з кінця другої світової війни, представлена у табл. 1.

Таблиця 1.

Кількість конфліктів, які мали місце у світі в період 1946–2009 рр.

(за даними Стокгольмського інституту дослідження миру)

Вид конфлікту	Конфлікт вирішено перемогою однієї з сторін	Конфлікт вирішено мирним урегулюванням	Конфлікт вирішено припиненням вогню	Інші способи вирішення	Кількість вирішених конфліктів (стан миру)	Кількість конфліктів, що тривають
Конфлікт, в якому беруть участь декілька держав	4	8	0	9	21	0
Конфлікт між двома державами	13	9	19	21	62	0
Внутрішній конфлікт	103	40	28	118	289	31
Усі конфлікти	120	57	47	148	372	31

Вживання людства на планеті залежить від того, наскільки ефективно держави та міжнародні організації зможуть управляти різними вимірами соціальних конфліктів, що включає не лише узгодження протилежних інтересів сторін, але також запобігання радикалізації насилля. Найбільш деструктивні форми соціальних конфліктів, такі як внутрішні конфлікти та громадянські війни, є тривалою, насильницькою конфронтацією між супротивниками.

У той час як конфлікти призводять до людських втрат та соціетального руйнування, більшість конфліктів не обмежується фізичним насиллям.

По-перше, радикальні форми соціальних конфліктів є розвитком у зворотному напрямку. Конфлікти призводять до бідності, руйнування економіки та соціальної інфраструктури. По-друге, соціально-економічний розвиток може бути ефективним інструментом попередження конфліктів. Ризик радикалізації конфліктів вище у країнах з низьким ВВП на душу населення, значним рівнем соціально-економічної нерівності та високим рівнем соціальної поляризації населення. Соціальні конфлікти є не лише загрозою для економічного розвитку країни, вони є наслідком провалу економічного розвитку. Для того, щоб розробляти ефективні механізми попередження радикальних форм соціальних конфліктів, необхідно здійснити детальний комплексний аналіз причин конфліктів і механізмів радикалізації насилля. Дослідження корінних структурних причин конфліктів, мотивації підтримки колективного інтересу у конфлікті необхідно для обґрунтування місця та ролі соціальних конфліктів у системі загроз економічній безпеці держави.

Механізми попередження та розв'язання конфліктів

Механізми регулювання конфліктів складаються з трьох елементів: (1) *запобігання*, (2) *управління*, (3) *розв'язання*. Серед фахівців точаться певні дебати щодо конкретних функцій та заходів політики, які повинні бути інкорпоровані до кожного з цих елементів.

Запобігання (попередження) конфліктів включає сукупність заходів державної політики, що втілюються на перших стадіях конфлікту ще до того, як сторони почали застосовувати насилля. Методи попередження конфлікту можуть бути спрямовані на трансформацію поведінки сторін конфлікту у ненасильницькі форми для забезпечення мирного влаштування, у тому числі, шляхом зростання вартості застосування насилля для сторін конфлікту. Серед механізмів попередження конфліктів розрізняють *антикризовий менеджмент*, який має короткостроковий вплив (застосовується для негайного припинення ескалації) та

довгострокові *структурні механізми*, спрямовані на нейтралізацію дії корінних причин конфлікту.

Якщо заходи щодо запобігання радикалізації конфлікту застосовуються перед початком ескалації насилля, *управління конфліктом* та *розв'язання конфлікту* – це намагання обмежити насилля або спрямувати енергію сторін на досягнення інших цілей. Розв'язання конфлікту спрямовано на утворення системи інститутів, у якій конфліктні інтереси різних груп можуть бути узгоджені таким чином, що користь від кооперації та ненасильницького вирішення проблеми перевищує користь від радикалізації насилля.

Управління конфліктом – це стратегія, що обирається в одній з двох ситуацій. Перша ситуація – розв'язання конфлікту є неможливим. Інша ситуація – припинення конфлікту є небажаним для однієї з сторін. На додаток до цього, управління конфліктом не завжди застосовується з метою обмеження насилля. Воно може бути маніпулятивною стратегією, спрямованою на продовження ескалації внаслідок впливу факторів, що знаходяться поза межами конфлікту, наприклад, з метою отримання економічного прибутку або посилення політичної влади. Управління конфліктом включає широкий спектр заходів державної політики, що застосовують учасники замість переговорів або після невдалих переговорів, у той час як розв'язання конфлікту – це розробка та запровадження інституціональних структур узгодження інтересів сторін конфлікту з метою попередження радикалізації насилля у майбутньому. В цілому, механізми запобігання та розв'язання конфлікту мають однаковий результат – припинення насилля.

Наукова література пропонує наступні визначення, що використовуються у сфері попередження конфліктів.

Мир – це період відсутності війни;
особистісна та колективна етична трансформація і намагання очистити планету від руйнувань, спричинених людьми;
стан, що робить, дає або підтримує спокій.

Мир розглядається з позицій *заперечення* та позиції *затвердження*. З позицій заперечення, мир – це відсутність конф-

ліктів і ворожнечі. З позицій затвердження, мир – стан громадянського спокою. Мир визначається позитивно як стан безпеки або порядок всередині спільноти для підтримки устрою шляхом законодавства, традицій або громадської думки.

Попередження конфліктів – це сукупність дій, заходів державної політики, процедур та інститутів, що застосовуються для запобігання застосуванню насилля державами або групами у конфліктах, що виникли внаслідок дестабілізуючого впливу комплексу соціально-економічних, інституціональних, психологічних факторів. Державні механізми попередження радикалізації соціальних конфліктів мають містити своєчасні адекватні програмні заходи щодо запобігання ескалації насилля, які реалізуються на латентних стадіях розвитку конфліктів. Світова практика довела, що ефективно та своєчасне попередження соціальних конфліктів можливе лише при умові співпраці міжнародних організацій, регіональних військово-політичних альянсів, урядів країн, науково-дослідних інститутів та громадських організацій.

Антикризовий менеджмент – намагання втримати конфліктну ситуацію, що знаходиться у стані високої напруги між сторонами, від застосування насилля і подальшого переростання у фазу збройного конфлікту.

Управління конфліктами – це сукупність заходів, спрямованих на зменшення насилля у конфлікті, залучення сторін до перемов з метою розв’язання конфліктної ситуації.

Миротворча діяльність – заходи, що застосовує третя сторона для зупинки ворожих дій або насилля між сторонами конфлікту.

Припинення конфлікту – сторони припиняють ворожі дії.

Розв’язання конфлікту – зусилля щодо зростання кооперації, побудови довіри між сторонами конфлікту, посилення інститутів, за допомогою яких конфлікти можуть бути вирішені або попереджені у майбутньому.

Карта конфлікту – детальний опис конфлікту, що визначає причини конфлікту, позиції сторін та процедури управління або розв’язання конфлікту.

Життєвий цикл конфлікту

Конфлікт має свій власний життєвий цикл: він з'являється, розвивається, досягає емоційної, часто насильницької фази, згасає, зникає і часто повертається знову. У цьому є логіка: індивідууми і групи мають власні цілі, інтереси і мотивацію, які часто є несумісними.

У науковій літературі життєвий цикл конфлікту досліджується з позицій різних підходів. З позиції підходу управління конфліктом (*Conflict Management*), що фокусується на аналізі руйнівних сил конфлікту, Стефан Вольф і Тетяна Малярєнко відокремлюють наступні стадії ескалації конфлікту: (1) демонстрація ворожості і невдоволення у формі вербальних атак, інших ненасильницьких засобів; (2) використання обмеженого насилля у локалізованих ситуаціях; (3) поширення насилля, тривалі сутички між сторонами конфлікту; (4) масштабне насилля у формі громадянської війни.

Інший науковий підхід (*Transcend Method*) розглядає ескалацію конфлікту з позиції попередження радикалізації на кожній стадії та встановлення стабільного миру. Модель конфлікту складається з елементів: **відношення між сторонами** (що виявляється у ненависті, апатії, недовірі), **поведінка сторін** (фізичне або вербальне насилля), **протиріччя між сторонами** (безвихідний стан речей, глухий кут). Етапи ескалації конфлікту є такими:

1. Цілі сторін можуть бути несумісними, виключати одна іншу (наприклад, дві держави можуть претендувати на ту ж саму територію);

2. Якщо цілі сторін є несумісними, формуються **протиріччя** між ними;

3. Будь-яка сторона, якщо її цілі не досягаються, відчуває себе у стані фрустрації, яка може призвести до агресії. Агресія, у свою чергу, формує **відношення** до потенційного супротивника (ненависть, апатію або недовіру) та **поведінку** (насилля);

4. Ненависть та насилля спрямовуються у напрямку об'єкту, який є джерелом невдоволення. Така поведінка не завжди є результатом раціонального розрахунку, а може спричинюватись емоціями;

5. Насилля завдає шкоди і може викликати насилля у відповідь (захист або помста);

6. Спіраль ненависті та насилля призводить до *мета-конфлікту* – поширення конфліктних відносин, що руйнують суспільство.

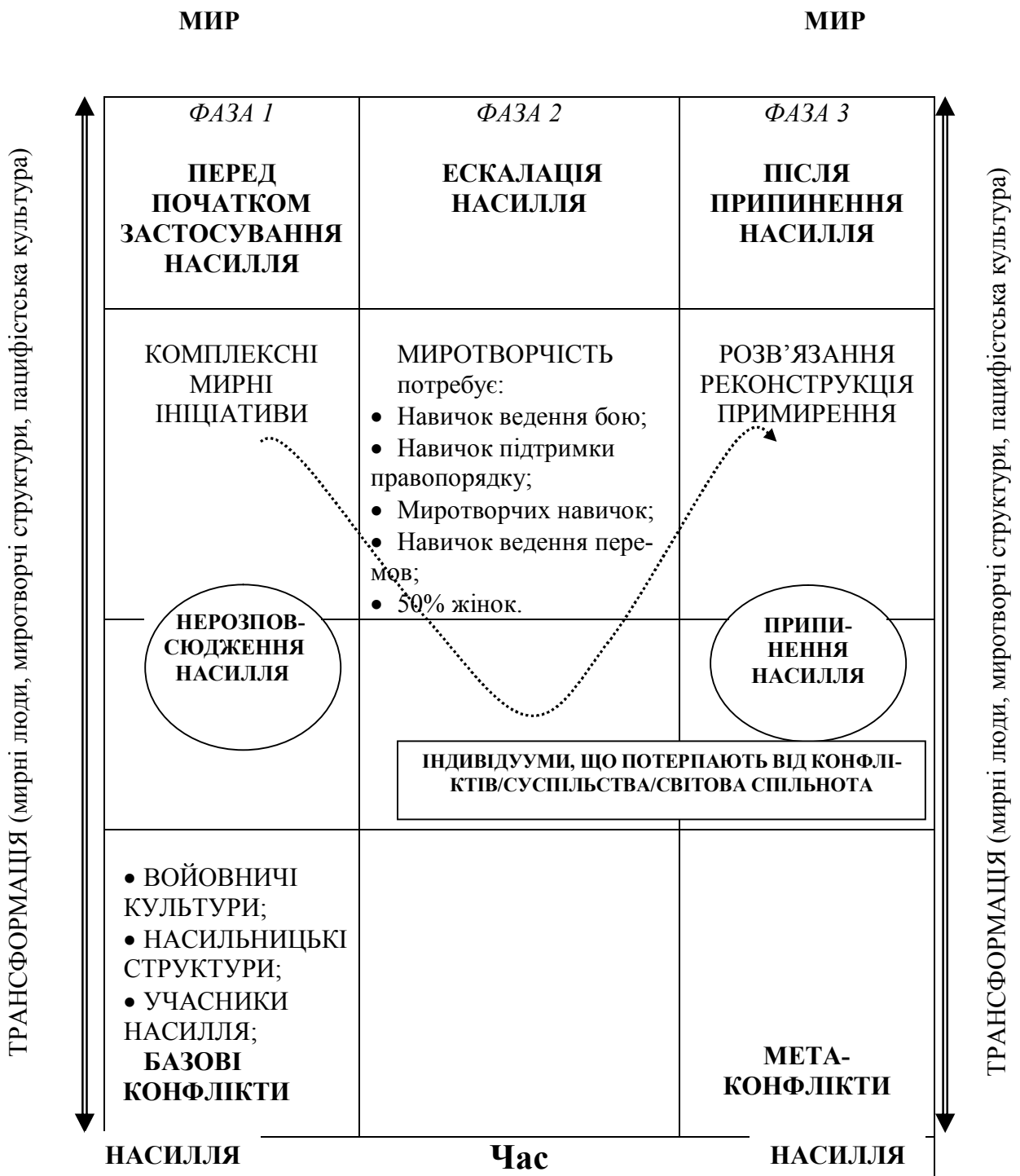

Рис. 2. Діаграма ескалації та деескалації (The Transcend Method)

Діаграма, що зображена на рис. 2, розподіляє конфлікт на три *фази*: I) фаза, що передує застосуванню насилля; II) фаза ескалації насилля; III) фаза, що настає після припинення насилля; та чотири *вогнища* конфлікту: а) войовничі культури, що легітимізують насилля, наприклад, «мачізм»; б) насильницькі структури, за допомогою яких здійснюються репресії та експлуатуються люди; в) агресивні люди, які, не вагаючись, завдають шкоди іншим; г) сполучання культури, структури та людей, що разом призводить до конфлікту. Діаграма також зображує, які заходи повинні бути запроваджені на кожній фазі. Зокрема, комплексні мирні ініціативи є логічними на першій фазі – застосування превентивних заходів є ефективним механізмом нерозповсюдження насилля. Миротворчі операції (для здійснення яких потрібні навички ведення бою, підтримки правопорядку, миротворчі здібності, навички перемов та участь жінок) втілюються на фазі ескалації насилля. Заходи щодо розв'язання конфлікту, реконструкція та примирення застосовуються після того, як насилля перестало мати місце.

Фаза 1: Перед початком застосування насилля

Коли насилля відносно супротивника ще не застосовано сторонами конфлікту, особливу увагу необхідно приділяти таким аспектам.

Фокус на войовничих культурах – культури жорстокого націоналізму або культури, що легітимізують насилля, повинні бути подолані. Місто войовничих культур повинні зайняти пацифістські культури.

Фокус на структурах. Запровадження структур узгодження інтересів різних груп населення сприяє вирішенню протиріч та запобіганню ескалації насилля.

Фокус на потенційних учасниках конфлікту – ідентифікація людей, які висловлюють агресивні наміри, залучення потенційних учасників конфлікту до перемов або ізоляція від суспільства.

Фокус на розвитку пацифістських культур стимулює запровадження традиції захисту прав людини, а фокус на структурах узгодження інтересів громад сприяє поширенню демократії. Як доводять дослідження, права людини та демократія є більш при-

таманними західним «я-культурам» (I-culture: individualism, individual rights, individual mind), ніж східним «ми-культурам», що роблять ставку на групи (клани, родини, нації), колективні права та консенсус.

Приклад: Кубинська криза і компромісні рішення

«Кубинська» (або «Карибська») криза – це різке погіршення відносин між СРСР і Сполученими Штатами у 1962 р., яке серйозно загрожувало світу ядерною війною. Безпосередньою причиною кубинської кризи було таємне розміщення на території Куби радянських ракет з ядерними боєголовками. Роздратування радянської сторони було викликано розміщенням у Туреччині американських ракет і намаганням США вторгнутися до Куби з метою повалення режиму Фіделя Кастро.

Рис. 3. Карикатура на тему карибської кризи

Генеральний секретар М.С. Хрущов вирішив похитнути ракетну міць Сполучених Штатів. Поінформований щодо цього наміру Президент Сполучених Штатів Джон Кеннеді, мав ухвалити важливе рішення: якщо б Сполучені Штати відповіли занадто сильно, це могло б привести до ядерної війни, занадто слабо – вплив Радянського Союзу у регіоні міг значно підвищитись.

Після аналізу декількох альтернатив Джон Кеннеді вирішив обрати відповідь, яка б не була занадто провокаційною – він наказав блокувати Кубу, ретельно перевіряти всі судна, і, у той же час він розпочав особистий діалог з М.С. Хрущовим. Компромісне рішення спрацювало: Радянський Союз погодився не розміщу-

вати ракети на Кубі, Сполучені Штати відмовились від інтервенції Куби та демонтували свої ракети у Туреччині.

Фаза 2: Період ескалації насилля

Коли насилля між сторонами конфлікту вже має місце, першочерговим завданням є припинення агресії. Вважається, що існує чотири причини, чому конфлікт переходить з латентної (ненасильницької) стадії до відкритого протистояння.

Перша причина криється у раціональній поведінці учасників конфлікту – бажанні знищити супротивника, тобто, джерело майбутньої загрози. Друга причина – агресія є результатом образи, розчарування або ненависті. Третя причина пов'язана з логікою мета-конфлікту: боротьба є можливістю заслужити славу переможця, продемонструвати хоробрість та гідність. Четверта причина також пов'язана з мета-конфліктом: насилля застосовується у відповідь на інше насилля або як помста.

Необхідно зазначити, що кожне суспільство несе в собі певний потенціал насилля, але цей потенціал активізується, коли:

1) базовий конфлікт, що виникає у громаді, залишається невирішеним або вирішеним насильницьким шляхом, що провокує його повернення;

2) культура, поширена у суспільстві, виправдовує перехід від базового конфлікту до мета-конфлікту; конфлікт розглядається як можливість виграти, отримати повагу співвітчизників, або культура виправдовує насилля у відповідь.

Приклад: Насильницькі культури - вендета

Вендета (або «кревна помста») панувала на островах Сардинія та Корсика до початку ХХ століття. Вендета – це приватне кланове правосуддя, що здійснювалось без втручання третьої неупередженої сторони. Дослівно: вендета – це помста, часто відкрита війна між кланами. На Корсиці мешканці, що мали зобов'язання вендети і клялись помститись за життя або честь родичів, були не в змозі заспокоїтись, доки не виконували своєї помсти. Вендета була ритуалом – на раді сім'ї приймалось рішення про термін, форму помсти та виконавця. Супротивник отримував відкрите попередження про початок війни. Протистояння між кланами тривало сторіччями і сила його не зменшувалась.

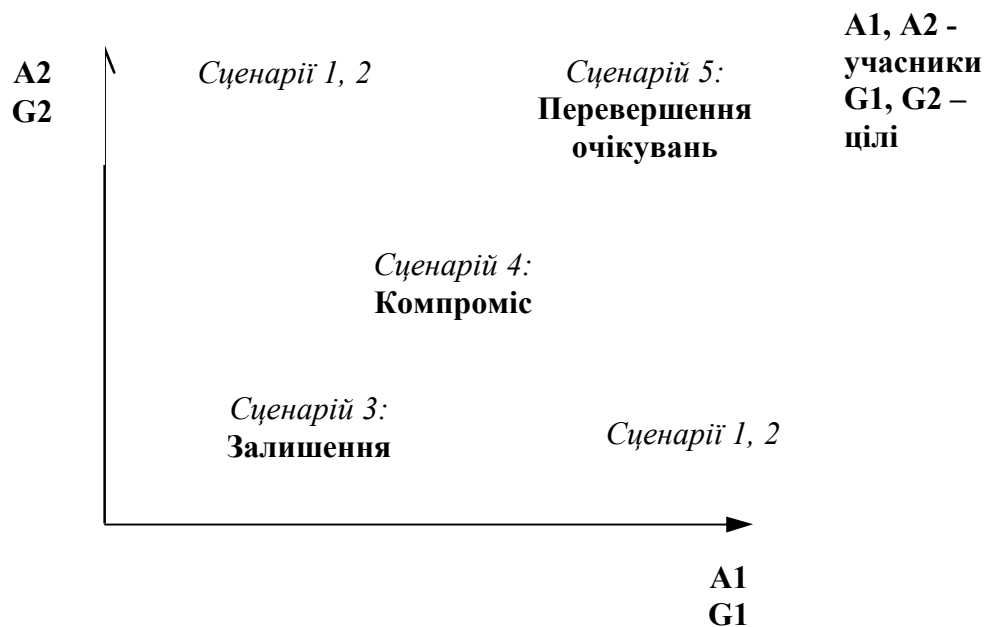

Рис. 4. Вендета: обговорення помсти і ритуальні танці (Чечня)

Вендета є також поширеною у сучасних країнах як неформальне (паралельне) судочинство, наприклад, у Чечні та інших республіках Кавказу, де існують паралельно дві правові цивілізації – сучасна демократична і первісно-громадська, причому часто друга домінує над першою.

Ситуація для обговорення: сценарії вирішення конфлікту

За столом сидять дві дитини. На столі знаходиться один апельсин. Запропонуйте можливі сценарії розвитку конфліктної ситуації. Рисунок зображує шкалу, на якій повинні бути розміщені можливі рішення.

Діаграма зображує п'ять загальних типів результатів вирішення конфлікту між двома сторонами. Сценарії 1 та 2 є подібними; вони означають, що одна із сторін виграє. У конфлікті, що має місце у реальному житті, кожен тип рішення має декілька специфічних інтерпретацій:

Сценарії 1, 2 – одна із сторін виграє:

Верховенство людини: боротьба вирішує, хто переміг;

Верховенство права: встановлення правил, за якими визначається, хто отримує апельсин;

Верховенство випадковості: метод «орла та решки».

Сценарій 3 – залишення ситуації та вихід з конфлікту:

Знищення апельсину;

Спостерігання за апельсином без бажання його з'їсти;

Зберігання апельсину у морозильній камері.

Сценарій 4 – компроміс:

Розрізати апельсин на частки;

Зробити з апельсину сік;

Будь-який інший розподіл апельсину між сторонами.

Сценарій 5 – перевершення очікувань:

Придбати більше апельсинів;

Запросити більшу кількість дітей для розподілу апельсину;

Отримати насіння апельсину та засіяти апельсинову плантацію.

Фаза 3: Після застосування насилля

Після того, як сторони конфлікту здійснили насильницькі акти щодо супротивника і було прийняте рішення щодо припинення насилля, постає завдання відтворення довіри між сторонами і запобігання поверненню насилля. На цей стадії завдання по-

передження майбутніх конфліктів є більш складним, тому що сторони вже зазнали втрат, отримали травми і можуть бажати помститись або отримати відшкодування.

Політика попередження повернення до насильницького конфлікту складається із **реконструкції, примирення та вирішення**. Можливі механізми, що застосовуються у межах реконструкції, примирення та вирішення конфлікту, надані у табл. 2.

Таблиця 2

Реконструкція, примирення і вирішення конфлікту

Підхід	Механізми
Реконструкція	<i>Реабілітація</i> - співчуття та вибачення; <i>Реструктуризація</i> – заснування структур поширення миру; <i>Рекультуризація</i> – поширення культури миру і пацифістських настроїв; <i>Перебудова</i> – підтримка програм соціально-економічного розвитку.
Примирення	<i>Правовий підхід</i> – покарання винних; <i>Історичний підхід</i> – встановлення істини; <i>Відшкодування</i> – репатріації.
Вирішення	<i>Співробітництво</i> – спільне вирішення конфлікту; спільне відродження після конфлікту; взаємне вибачення.

Приклад: Нюрнберзький процес

Нюрнберзький процес – це міжнародний судовий процес над колишніми керівниками нацистської Німеччини. Процес відбувався з 20 листопада 1945 р. до 1 жовтня 1946 р. у Міжнародному військовому трибуналі у м. Нюрнбергі (Німеччина).

1 листопада 1943 р. був підписаний таємний протокол Московської конференції міністрів закордонних справ СРСР, США та Великобританії, 18-тим пунктом якого була «Декларація про відповідальність гітлерівців за здійснені звірства».

Принципове, але не деталізоване, рішення про безумовну провину німецької сторони було обговорене між союзниками та оприлюднене ще у 1943 р. Не лише світова спільнота, але й більшість населення Німеччини ще до початку судового процесу були згодні з тим, що лідери нацистів повинні понести покарання. Питання було у деталізації та обґрунтуванні ступеню провини.

Злочини, що були інкриміновані нацистам:

1. Плани нацистської партії (наприклад, агресивні дії проти Австрії, Чехословаччини, напад на Польщу, Радянський Союз; співробітництво з Італією, Японією та агресивна війна проти США);
2. Злочини проти миру (планування, підготовка та ведення агресивних дій);
3. Військові злочини (вбивства цивільного населення, жорстоке поводження з населенням, руйнація міст, культурної спадщини, інфраструктури);
4. Злочини проти людства (політика репресій, переслідування, тортури, рабство, знущання над людьми).

Рис. 5. Нюрнберзький процес
(фото з електронної колекції *Harvard Law School Library*)

Соціологічні опитування, проведені Управлінням інформації Сполучених Штатів та оприлюднені 15 серпня 1946 р., довели, що більш ніж 80% жителів Німеччини визнали Нюрнберзький процес справедливим.

Системи раннього сповіщення про ознаки конфліктів, криз і катастроф

Системи раннього сповіщення: ключові визначення

Раннє сповіщення про ознаки конфліктів, криз і катастроф – це процес, призначенням якого є інформування осіб, що приймають рішення, про потенційну ескалацію конфлікту або початок надзвичайної ситуації, а також надання інформації про сутність загрози і її можливий руйнівний вплив.

Системи раннього сповіщення включають регулярний, організований збір та аналіз інформації про потенційно конфліктну, кризову або надзвичайну ситуацію. У результаті функціонування системи раннього сповіщення розробляється декілька специфічних прогнозних/програмних документів (які містять як кількісні, так і якісні прогнози), пов'язаних з механізмами реагування.

Раннє реагування – це сукупність ініціатив, які запроваджуються тільки-но потенційна загроза ідентифікована, з метою попередження її подальшого руйнівного впливу.

Системи раннього реагування включають один або декілька превентивних механізмів (політичних, економічних, фінансових, соціальних, безпекових), які сполучаються з системою раннього сповіщення, і призначені для управління, запобігання або вирішення проблемної ситуації.

Еволюція систем раннього сповіщення та попередження конфліктів, криз і катастроф

Концептуалізація систем попередження криз, конфліктів і надзвичайних ситуацій почалась у 1970-1980 рр. Починаючи з цього часу до сьогодні моніторинг прав людини та безпеки людини є одним з основних компонентів оцінки. Наприклад, Комісія ООН з прав людини у 1987 р. заснувала спеціальний департамент, у функції якого входить попередження про наявність ситуації конфлікту або кризи та запобігання її негативному розвитку.

Першочерговими завданнями роботи системи є прогнозування негативного розвитку загроз безпеці людини, поширення небезпечних хвороб, інших наслідків соціальних конфліктів та

криз. На перших стадіях розробки механізмів попередження використовувалась інформація, отримана з відкритих джерел, наприклад, з баз даних світових мас-медіа. Проте, методи, які базуються лише на аналізі відкритих джерел, не надають адекватної інформації про вірогідність початку конфлікту або кризи, тому що не враховують низку прихованих структурно-економічних та інституціональних факторів, чинники мотивації учасників кризових подій, інформація про розвиток яких не завжди є доступною для громадськості.

Системи попередження другого покоління, розробка яких почалась у 1990-х рр., синтезують інформацію, отриману з відкритих джерел, з даними розвідки.

Системи завчасного попередження про ознаки криз, надзвичайних ситуацій і конфліктів запроваджуються у системи державного управління та міжнародної безпеки починаючи з 1970-х рр. Традиційно, три підходи застосовуються для моніторингу та прогнозування тенденцій розвитку подій у кризових ситуаціях або потенційно небезпечних регіонах. По-перше, це моделі утворення баз даних на основі статистичної інформації, що збирається та систематизується міжнародними організаціями, такими як Всесвітній Банк або Організація Об'єднаних Націй. По-друге, це моделі, які використовують експертні знання для прогнозування трендів – довгострокових чинників, що спричинюють кризи або сприяють розвитку. Експертні моделі базуються на опитуваннях та інтерв'ю, тобто потребують розробки особливої системи індикаторів, на основі яких можна діагностувати загострення ситуації. Джерела інформації для експертних опитувань включають науково-дослідні інститути, громадські організації тощо. По-третє, у практиці прийняття рішень використовується значна кількість систем, побудованих на моніторингу новин та використанні спеціальних машинних кодів сигналізації про ознаки криз та конфліктів (прикладом може слугувати система моніторингу, утворена Reuters). Систематизація систем діагностування та попередження про стан надзвичайної ситуації, кризи або конфлікту подана у табл. 3.

Таблиця 3

Комплексні системи раннього сповіщення, реагування та попередження стану надзвичайної ситуації

<i>Урядові системи</i>	<i>Міжурядові системи</i>	<i>Системи, що функціонують на базі неурядових або комерційних організацій</i>
Система діагностики та попередження соціальних конфліктів (Секретаріат оборони Франції)	ООН, Програма з розвитку, система моніторингу конфліктів в окремих країнах (Киргизія, Україна, Болівія, Кенія, Гана) ООН, Комітет із захисту прав людини, глобальна система діагностики конфліктів	FEWER: Євразія, Росія
		FEWER: Африка
		Система діагностики та аналізу конфліктів, Швейцарія
		Програма безпеки людини у Шрі-Ланці
Система запобігання кризам, Міністерство економічної кооперації та розвитку Німеччини	Європейський Союз: список нестабільних країн	Фонд міжнародної толерантності (Киргизія)
	AU: континентальна система діагностики та попередження конфліктів	Західноафриканська миротворча мережа, система попередження про конфлікти, Гана
Список нестабільних країн, Уряд Сполучених Штатів Америки, Рада з питань розвідки	ОБСЄ, система попередження конфліктів	Мережа етнологічного моніторингу, Москва, РАН
	СЕЕАС: система попередження конфліктів у Центральній Африці	Антикризова група, Бельгія

Попередження негативного розвитку кризової ситуації вимагає (а) розробки системи індикаторів зростання напруженості, (б) моніторингу індикаторів, (в) оцінки сценаріїв негативного розвитку. Будь-яка система попередження повинна складатись з підсистем: збору інформації; аналізу інформації у специфічному контексті кризової ситуації; формулювання сукупності сценаріїв розвитку подій; та розробки рекомендацій для цільової аудиторії. Складовою сферою аналізу має бути моніторинг індикаторів безпеки людини й прав людини, тому що саме люди потерпають більш всього від надзвичайної ситуації.

Метою систем, які реалізуються на національному рівні у США, Франції та Німеччині, є ідентифікація загроз національним

інтересам країн з боку оточення і розробка програм попередження соціальної напруженості. Але внаслідок того, що національні системи слугують у першу чергу інтересам своїх країн, отримана інформація не завжди доступна громадськості за межами країн-замовників.

Системи, розроблені міжурядовими і міжнародними організаціями, мають чітко виражений регіональний характер. Наприклад, ОБСЄ, EU Crisis Watch фокусуються на дослідженні кризових ситуацій в Європі, СЕЕАС – у Центральній Африці, FEWER – на пострадянському просторі, в Африці. У більшості випадків ці системи використовують відкриті джерела інформації та локальні «робочі станції» для отримання даних. Результатом роботи систем є комплексні аналітичні звіти.

Але, тим не менш, жодна з існуючих систем раннього сповіщення не пропонує формалізованого протоколу оцінки надзвичайної ситуації, що ускладнює прогнозування виникнення ситуації у майбутньому.

Вимоги до ефективної системи сповіщення про наявність кризової ситуації або конфлікту є такими:

1. Система повинна будуватись на щільних мережах організацій, які безпосередньо здійснюють моніторинг та оцінку чинників криз, конфліктів і катастроф.
2. Використання значної кількості джерел інформації, застосування як кількісних, так й якісних методів аналізу.
3. Запровадження сучасних комунікаційних та інформаційних технологій збору й оцінки інформації.
4. Доступність результатів аналізу ключовим інститутам сектору безпеки на національному та міжнародному рівні.
5. Наявність синтезуючих механізмів між системою попередження про наявність кризової ситуації та системою оперативного реагування.

Механізми раннього сповіщення і реагування Європейського Союзу

Протягом останніх десятиріч Європейський Союз стикався з низкою масштабних криз і катастроф – економічних, природних, надзвичайних ситуацій.

Традиційно, сфера управління антикризовими заходами і нейтралізація впливу надзвичайних ситуацій знаходяться у повноваженнях національних урядів країн. Тим не менш, внаслідок зростання транскордонного ефекту від криз та надзвичайних ситуацій, усвідомлюється необхідність запровадження кооперативних механізмів антикризового менеджменту. У Європейському Союзі запровадження спільних механізмів відбувалось швидко, але не систематизовано, тому єдиної Європейської цілісної кооперативної системи антикризового менеджменту сьогодні не існує. Деякі спільні ініціативи запроваджуються, але впровадження стикається з певними проблемами, пов'язаними з несумісністю законодавства різних країн Європи, бюрократичними перешкодами.

Кооперативні механізми антикризового менеджменту запроваджуються у декількох галузях Європейської безпеки. Наприклад, спільні механізми у фінансовому секторі включають:

1. Підготовчі та превентивні заходи, стратегічне антикризове фінансове планування та розробка адекватних механізмів щодо ліквідації наслідків кризи;
2. Визначення і розподіл повноважень для прийняття завчасних дій щодо попередження криз, у тому числі розробка і впровадження планів і структурних організаційних змін;
3. Механізми розв'язання конфліктів та криз, у тому числі, структурні механізми соціально-економічної політики і механізми адаптації соціально-вразливих груп з високим протестним потенціалом.

Перспективи кооперації між Україною та ЄС у сфері попередження конфліктів, криз та катастроф

Сучасні моделі діагностування, прогнозування та попередження кризових ситуацій, які запроваджуються у межах кооперативних механізмів Європейської безпеки у співпраці з Украї-

ною, комбiнують розробку i пiдтримку баз даних, експертних мереж, що буде сприяти пiдвищенню ефективностi, точностi прогнозiв, врахуванню впливу короткострокових i довгострокових чинникiв.

Статистичнi данi є важливим джерелом iнформацiї. Статистика отримується з вiдкритих джерел Всесвiтнього Банку, Органiзацiї Об'єднаних Нацiй, шляхом аналізу iнформацiї, розмiщеної на спецiалiзованих iнтернет-порталах, таких як, наприклад, Стокгольмський iнститут миру SIPRI Facts on International Relations and Security Trends. Деяка iнформацiя про чинники конфлiкту не може бути отримана iз статистики, а лише внаслiдок спостерiгання за щоденним життям країн. Для отримання, систематизацiї та використання такої iнформацiї добре себе зарекомендували щоденнi опитування, що проводяться за допомогою розсилок коротких анкет електронною поштою обраним експертам.

Схема пiдходу до побудови системи своєчасного діагностування ризикiв криз, конфлiктiв, надзвичайних ситуацiй подана на рис. 6.

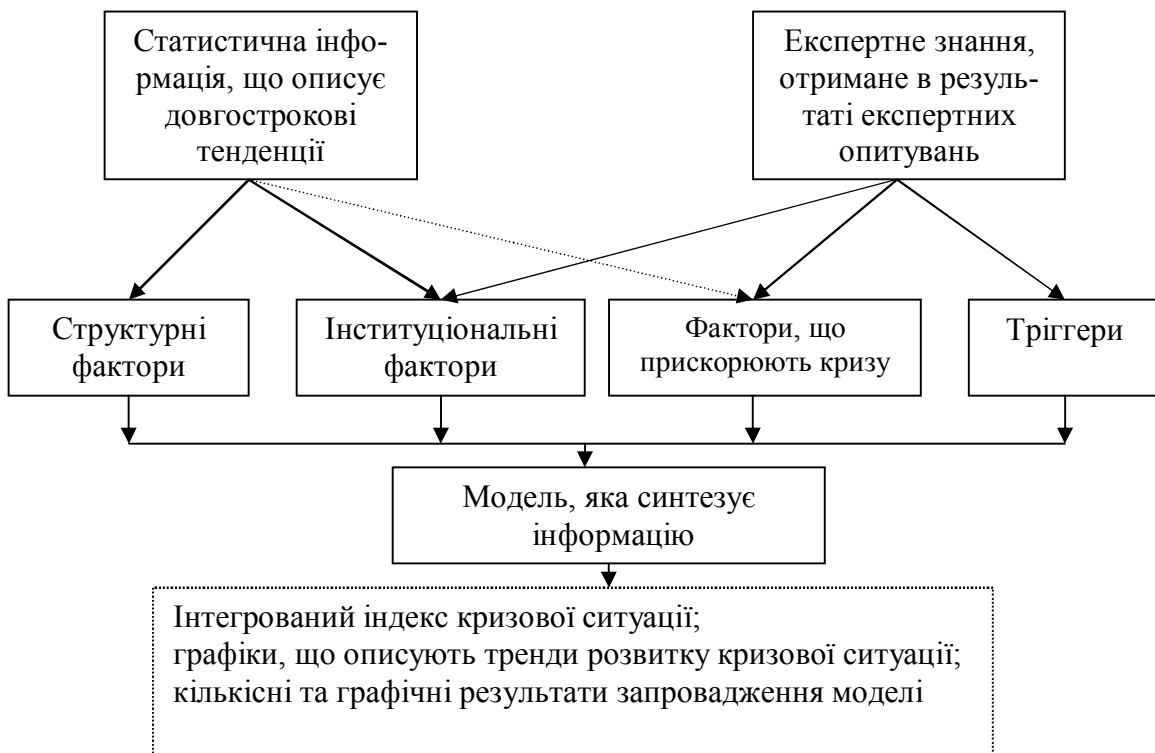

Рис. 6. Схема своєчасного діагностування ризикiв, криз, конфлiктiв та надзвичайних ситуацiй

Індикатори, за допомогою яких можна охарактеризувати кризову ситуацію, поділяються на такі категорії (табл. 4).

Таблиця 4

Індикатори, які застосовуються для моніторингу й оцінки кризової ситуації у країні

Категорія індикаторів	Субкатегорії
1. Правосуддя та права людини	1.1. Правосуддя та верховенство права; 1.2. Права людини; 1.3. Громадянське суспільство та медіа.
2. Соціально-культурні фактори	2.1. Етнічна напруга та дистанціювання етнічних груп; 2.2. Політична експлуатація етнічного, культурного, ідентичного різноманіття; 2.3. Фактори історичної пам'яті.
3. Фактори внутрішньої безпеки	3.1. Демографічні фактори; 3.2. Соціальний розвиток та міжрегіональні диспропорції; 3.3. Криміналізація суспільства та держави; 3.4. Поширення насилля, напруженості серед усіх верств населення; 3.5. Відсутність або неефективність механізмів узгодження інтересів та розв'язання конфліктів.
4. Екологія та управління надзвичайними ситуаціями	4.1. Можливість виникнення надзвичайних ситуацій; 4.2. Нестача ресурсів; 4.3. Конкуренція навколо дефіцитних ресурсів.
5. Державне управління	5.1. Легітимність/стабільність режиму; 5.2. Ефективність державного управління; 5.3. Політична стабільність, поведінка еліти; 5.4. Корупція в органах державної влади
6. Соціально-економічні фактори	6.1. Соціально-економічний розвиток та соціальна нерівність; 6.2. Економічна стабільність та добробут населення

Існує три передумови ефективного своєчасного діагностування кризової ситуації. По-перше, це – вимоги до релевантності даних, які отримуються за допомогою статистики та щоденного опитування експертів. По-друге, це – своєчасність використання інтернет-технологій, що дозволяє прискорити обробку інформації. По-третє, це – використання адекватної методології. Сполучення статистичного аналізу з експертними оцінками дозволяє розробити модель прогнозування ризику надзвичайної ситуації за усіма групами факторів впливу (див. Додаток 2).

Приклад

Місія ОБСЄ в Автономній Республіці Крим

З 1994 р. по 1999 р. в Україні діяла місія ОБСЄ, основним завданням якої була стабілізація ситуації в Автономній Республіці Крим. З самого початку своєї роботи в Україні місія ОБСЄ мала за мету запобігання ескалації конфліктів і суперечок між етнічними групами, забезпечення прав національних меншин. Представники ОБСЄ сприяли обговоренню статусу АРК як автономного утворення на теренах України. Зокрема, «круглі столи» у травні 1995 р. у м. Локарно (Швейцарія) були присвячені узгодженню політико-правових аспектів статусу кримської автономії та обговоренню проектів Конституції АРК.

У 1999 р. у зв'язку з виконанням свого мандата місія ОБСЄ в Україні завершила свою роботу. Це стало першим в історії Організації випадком, коли польова операція ОБСЄ припинила своє існування саме завдяки успішному виконанню своїх обов'язків.

Але, тим не менш, незважаючи на те, що формально діяльність місії ОБСЄ в АР Крим було припинено внаслідок успішного попередження конфлікту, роль ОБСЄ як медіатора ставиться під сумнів більшістю українських експертів. Наприклад, вважається, що представники місії ОБСЄ зробили невірні припущення щодо реальних намірів сторін, дійсного рівня конфліктності ситуації. Європейські фахівці відкрито заявляли про можливість збройного конфлікту на півострові, що було очевидним перебільшенням. По-друге, сторони потенційного конфлікту, який міг мати місце в АР Крим в 1990-ті рр. (центральний уряд України та місцева еліта), вже були налаштовані на мирне вирішення конфліктної ситуації, а місія ОБСЄ лише надала платформу для перемов.

Під час іншої кризової ситуації – *Померанчової революції* в Україні у 2004 р., ОБСЄ виконувала роль координатору перемов між «біло-блакитного» та «померанчовою» елітою.

На найближчу перспективу координатором місії ОБСЄ планується реалізація проектів в Україні за такими напрямками: демократизація і належне управління, верховенство права і права людини, економіка, довкілля, військово-політична сфера.

Глосарій

1. «Чорний список» (Black List) – містить перелік країн, що знаходяться у ситуації ризику виникнення конфліктів, криз або катастроф.

2. Аналіз конфлікту (Conflict Analysis) – це систематичне дослідження конфлікту, спрямоване на аналіз його причин, структури і потенційної траєкторії розвитку.

3. Антикризовий менеджмент (Crisis Management) – заходи щодо контролю кризової ситуації з метою попередження ескалації суттєвого або системного насилля.

4. Громадянська дипломатія (Citizen Diplomacy) – неофіційні контакти між людьми з різних країн, у т.ч. через програми обміну, неофіційні дискусії, діалог і перемови.

5. Гуманітарна інтервенція (Humanitarian Intervention) – інтервенція на територію країни, де має місце конфлікт або криза з метою захисту цивільного населення, яке знаходиться у зоні ризику.

6. Конфлікт (Conflict) є необхідним аспектом взаємовідносин між людьми. Конфлікт має місце, коли індивідууми або групи переслідують несумісні цілі. Соціальні конфлікти – будь-які види боротьби між індивідуумами, мета яких – захоплення або збереження способів виробництва, економічної позиції, отримання прибутку, влади, контролю, захоплення, нейтралізації або усунення супротивника.

7. Медіація (Mediation) – різновид перемов, в яких третя сторона, що користується довірою сторін конфлікту, намагається допомогти учасникам знайти рішення, якого ворогуючі сторони не в змозі досягнути самостійно.

8. Заходи щодо побудови довіри між сторонами конфлікту (Confidence-building Measures) спрямовані на відтворення злагоди між сторонами конфлікту. Часто сторони домовляються спі-

льно моніторити політичну або військову діяльність, обмінюватись інформацією, що дозволяє їм здійснювати контроль над опонентом, не допускаючи ескалації конфлікту.

9. Миротворчість (Peace-Building) включає широкий спектр програм, спрямованих на захист прав людини, пошук мирних способів розв'язання конфліктів, відновлення економіки, забезпеченість зайнятості населення. Миротворчість – це трансформація конфлікту у напрямку більш толерантних та мирних відносин, утворення інститутів, спроможних узгоджувати інтереси сторін з метою попередження конфлікту.

10. Моніторинг (Monitoring) – ретельне спостереження за діяльністю або процесами, яке часто здійснюється незалежними організаціями. Як правило, предметом моніторингу є вибори, дії військового або політичного характеру, оцінка заходів щодо запобігання конфліктам або кризам.

11. Неспроможна держава (Failed State) – держава, яка не здатна забезпечити мінімальні умови для розвитку населення та економіки країни, захист прав людини, верховенство права, ефективне державне управління, безпеку.

12. Відповідальність захищати (Responsibility to Protect) – концепція, яка базується на положенні про те, що держава має етичний та законодавчий обов'язок захищати своїх громадян від геноциду, війни, конфліктів, насилля й екологічних катастроф.

13. Попередження конфлікту (Conflict Prevention) – заходи, спрямовані на утримання конфліктної ситуації від ескалації та застосування насилля. Попередження конфлікту може включати утворення систем сповіщення про розвиток рушійних сил конфлікту, превентивну дипломатію та санкції.

14. Розвиток потенціалу (Capacity Building) – це заходи щодо посилення здатності індивідуумів або організацій до реалізації цілей у рамках мандату. Для укріплення потенціалу викори-

стовуються програми щодо трансферу навичок, знань, гармонізації законодавства, що регулює процеси розв'язання конфліктів.

15. Розв'язання конфлікту (Conflict Resolution) – зусилля щодо усунення причин конфлікту шляхом пошуку спільних інтересів сторін, зростання кооперації, побудови довіри між сторонами конфлікту, посилення інститутів, за допомогою яких конфлікти можуть бути вирішені або попереджені.

16. Системи сповіщення (Early Warning Systems) включають моніторинг і оцінку ситуації у стані ризику з метою попередження її негативного розвитку. Комплексні системи сповіщення використовуються для прогнозування катастроф екологічного характеру, поширення епідемій, виникнення конфліктів.

17. Сторони конфлікту (Parties of the Conflict) – учасники конфлікту. Сторони конфлікту можуть бути поділені на дві групи. До першої групи відносяться ті, хто має повноваження приймати участь у переговорах. До іншої групи відносяться ті, хто не володіє правом прийняття рішень, але, тим не менш, формує сприйняття ситуації конфлікту.

18. Тригер (Trigger) або «спусковий гачок» – подія, яка прискорює радикалізацію конфлікту.

19. Управління конфліктом (Conflict Management) – заходи щодо попередження, локалізації, розв'язання конфлікту. Управління конфліктом включає також довгострокові програми щодо встановлення верховенства права, економічної стабільності, підвищення ефективності державного управління та місцевого самоврядування, а також заходи, спрямовані на зменшення насилля у конфлікті.

20. Управління ризиками (Risk Management) – деінтенсифікація ризиків. Є складовою механізмів попередження.

Систематизація основних механізмів попередження конфліктів, криз і катастроф

Механізми попередження конфліктів, криз та катастроф, що наводяться у таблиці Додатку 1, застосовуються різними медіаторами (*офіційно призначеними*, наприклад, національними урядами або міжнародними організаціями; *неофіційно обраними*, наприклад, громадськими організаціями або індивідуумами) на різних стадіях ескалації. Механізми сполучають проекти, процедури, програми, заходи політики. Механізми та інструменти попередження конфліктів реалізуються за допомогою різних організаційних каналів: наприклад, як ініціативи інституцій, які знаходяться за межами «проблемного» регіону або політика національних урядів і місцевих громад. Механізми і конкретні інструменти попередження конфліктів є основою ефективних стратегій безпеки людини та держави.

Таблиця Додатку 1

Механізми попередження конфліктів, криз та катастроф

<i>Офіційна дипломатія</i>		
Медіація; перемови; примирення; неформальні консультації; мирні конференції	дипломатичні санкції; центри попередження конфліктів; міжнародні судові процеси;	антикризова та військова дипломатія; дипломатичне визнання; сертифікація
<i>Неофіційні підходи до управління конфліктом</i>		
Медіація; підтримка законода- вчих ініціатив для вирішення кризи; мирні комісії	мирні ініціативи грома- дянського суспільства; миротворчі візити відо- мих індивідуумів; групи «друзів»; пропаганда ненасилля;	неофіційна допомога у вирішенні конфлікту; культурні обміни; громадські місії; гуманітарна дипломатія
<i>Військові заходи</i>		
Превентивні миро- творчі операції; реструктуриза- ція/інтеграція війсь-	альтернативні оборонні стратегії; побудова довіри між сто- ронами конфлікту;	ембарго на постачання зброї; загроза використання сили;

кових сил; професіоналізація і реформи сектору безпеки; демобілізація; військова допомога; військові програми	колективна безпека; утворення демілітаризо- ваних зон	контроль за військовим сектором; процедури кризового менеджменту; обмежені військові інтервенції
<i>Економічні та соціальні заходи</i>		
Допомога для соціаль- но-економічного розвитку; Економічні реформи; Співробітництво в еко- номічній сфері; Міжнародна торгівля	Спільні проекти; Приватні економічні інвестиції; Допомога у розвитку системи охорони здо- ров'я; Програми співробітни- цтва у сільському гос- подарстві	Економічні санкції; Гуманітарна допомога; Репатріації та інтеграції біженців та переміще- них осіб
<i>Політичний розвиток та ефективне врядування</i>		
Партійне будівництво; Електоральні реформи, підтримка і моніторинг виборів; Національні конференції	Розвиток громадянсь- кого суспільства; Тренінги державних службовців; Захист прав людини, моніторинг та побудо- ва інститутів захисту прав людини	Децентралізація влади; Побудова довіри до влади; Протекторати; Конституційні комісії та реформи
<i>Законодавчі та нормативні заходи</i>		
Комісії та трибунали щодо покарання злочин- ців; Реформи судової системи	Конституційні комісії; Реформа поліції; Арбітраж	Підтримка корінних інститутів правосуддя (неформального право- суддя)
<i>Комунікації та освіта</i>		
Миротворчі програми на радіо та телебаченні; Підготовка журналіс- тів, які пишуть про проблеми миру; Міжнародне телебачення	Забезпечення населення альтернативними дже- релами інформації; Громадянська освіта; Формальні освітні проекти	Миротворча освіта; Обмінні візити; Тренінги у попере- дженні, вирішенні та розв'язанні конфлікту

Механізми попередження, систематизовані відповідно до основних джерел і чинників конфліктів

Механізми попередження ескалації конфліктів і конкретні інструменти державної політики є спрямованими на чинники конфліктів, такі як поведінка етнічних груп або агресивних лідерів, інші потенційні джерела конфлікту, наприклад, бідність, соціально-економічна нерівність, порушення прав людини.

У таблиці Додатку 2 механізми кваліфіковані відповідно до корінних, інституціонально-структурних чинників і тригерів конфлікту.

Таблиця Додатку 2

Механізми попередження конфліктів, систематизовані відповідно до джерел і чинників конфліктів

<i>Вплив на системні (структурні) чинники</i>	
<i>Механізми</i>	<i>Механізми (продовження)</i>
Допомога міжнародних організацій для забезпечення соціально-економічного розвитку; економічні реформи; економічна інтеграція/кооперація; міжнародна торгівля; приватні інвестиції; гуманітарна допомога	програми з розвитку людського потенціалу; допомога у розвитку системи охорони здоров'я; розвиток сільського господарства; кооперація в управлінні ресурсами
<i>Вплив на чинники, що сприяють ескалації конфлікту</i>	
<i>Механізми</i>	<i>Механізми (продовження)</i>
Конституційні реформи; реформи судової системи; електоральні реформи; побудова системи захисту прав людини; національні конференції	Побудова політичних інститутів; навчання державних службовців; розвиток громадянського суспільства; утворення центрів попередження конфліктів; децентралізація влади
<i>Вплив на триггери конфлікту</i>	
<i>Механізми</i>	<i>Механізми (продовження)</i>
Медіація; перемови; арбітраж; примирення;	Процедури антикризового менеджменту; миротворчі операції; тренінги у вирішенні конфлікту;

гуманітарна дипломатія; санкції; військова блокада; неформальні консультації	мирні конференції; неофіційні перемови; моніторинг; утворення центрів попередження конфлікту; загроза використання сили; візити відомих індивідуумів
---	--

Література

Маляренко Т.А. Соціальний конфлікт у системі загроз економічній безпеці держави: монографія / Т.А. Маляренко; за наук. ред. В.В. Дементьєва. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – 407 с.

Маляренко Т. А. Виклики сучасних конфліктів у країнах, що розвиваються / Т. А. Маляренко // Схід. – 2009. – № 7 (98). – С. 3–6.

Оксфордська енциклопедія політичної думки / [авт.-уклад. Міллер Д]. – К. : Літера, 2000. – 645 с.

Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / [авт.тексту В. П. Горбулін]. – К: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ, 2005. – 232

Anderton C. Principles of conflict economics : a primer for social scientists / C. Anderton. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 314 p.

Berdal M. Greed and grievance: economic agendas in civil wars / M. Berdal, D. Malone. – Boulder: Lynne Rienner, 2000. – 316 p.

Brown M. Theories of war and peace / M. Brown. – London: The MIT Press, 2008. – 566 p.

Citrin J. Conflict-consensus / J. Citrin // International encyclopedia of the social and behavioral sciences. – London : Elsevier, 2001 – P. 2550–2557.

Collier P. The bottom billion : why the poorest countries are failing and what can be done about it / P. Collier. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 224 p.

Coloumb F. War or peace, resultant of an economic system : new economic analysis on defense – related issues / Fanny Coloumb // Economic theories of peace and war. – London: Routledge, 2004. – 273 с.

Correlates of war : war dataset [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.correlatesofwar.org>.

Creveld M. The transformation of war: the most radical reinterpretation of armed conflict since Clausewitz / M. Creveld. – London: The Free Press, 1991. – 254 p.

Dictionary of war / уклад. York W. Chen [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionaryofwar.org>.

Merriam-Webster dictionary online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.merriam-webster.com/dictionary/game.

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Весенний семинар по Европейской безопасности

Серия **Весенних семинаров по Европейской безопасности им. Жана Моне** предлагает своим слушателям междисциплинарную программу, состоящую из лекций, семинаров, презентаций, круглых столов, ситуационных задач и симуляционных игр, посвященных различным аспектам Европейской безопасности. Ежегодные встречи в формате Весенних семинаров концентрируются на анализе политических и социальных вызовов для Европейской безопасности, роли Европейского Союза в распространении демократии, установлении верховенства права в странах Европейского Добрососедства и по всему миру.

Концепции «глубокого включенного обучения» и преподавания, базирующегося на исследованиях, являются ядром методологического подхода, который лежит в основе Весенних семинаров. Семинар им. Жана Моне – это серия академических мероприятий, направленных на интеллектуальное и профессиональное развитие новой генерации лидеров в Украине, которые, в свою очередь, способствуют установлению в украинском обществе таких базовых, но, тем не менее, важных ценностей, как свобода, верховенство права, права человека и справедливость.

Тематически семинары по Европейской безопасности, которые будут проводиться в Украине в последующие годы, фокусируются на анализе новых вызовов для Европейской безопасности. Первая группа вызовов связана с ростом нестабильности в странах, окружающих Европейский Союз. Вторая категория вызовов для Европейской безопасности, которая будет обсуждаться в рамках семинара, – новые, «нетрадиционные» угрозы безопасности, такие как нелегальная миграция, «провальные» государства, международная организованная преступность, угрозы окружающей среде.

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Весінній семінар з Європейської безпеки

Серія **Весінніх семінарів з Європейської безпеки ім. Жана Моне** пропонує своїм слухачам міждисциплінарну програму, яка складається з лекцій, семінарів, презентацій, круглих столів, ситуаційних вправ та симуляційних ігор, присвячених різним аспектам Європейської безпеки. Щорічні зустрічі у форматі Весінніх семінарів концентруються на аналізі політичних та соціальних викликів для Європейської безпеки, ролі Європейського Союзу у поширенні демократії, встановленні верховенства права у країнах Європейського Добросусідства та у всьому світі.

Концепції «глибокого включеного пізнання» та викладання, що базується на дослідженнях, є ядром методологічного підходу, який лежить в основі Весінніх семінарів. Семінар ім. Жана Моне – це серія академічних заходів, спрямованих на інтелектуальний та професійний розвиток нової генерації лідерів в Україні, які, у свою чергу, сприяють встановленню в українському суспільстві таких базових, але важливих цінностей, як свобода, верховенство права, права людини і справедливість.

Тематично нові міжнародні семінари з Європейської безпеки, які будуть проводитись в Україні у наступні роки, фокусуються на аналізі нових викликів для Європейської безпеки. Перша група викликів пов'язана з ростом нестабільності у країнах, які оточують Європейський Союз. Інша категорія викликів для Європейської безпеки, яка буде обговорюватися у межах семінару, – нові, «нетрадиційні» загрози безпеці, такі як нелегальна міграція, «провальні» держави, міжнародна організована злочинність, загрози навколишньому середовищу.